

Comparative Analysis of Seligman's "Virtue of Justice" in Molavi's Thought

Maryam Mardani Varposhti¹ | Masoud Rouhani²

1. Corresponding Author, Ph.D. of Persian language and literature, Mazandaran University, Babolsar, Iran. Email: m.mardani@umail.umz.ac.ir
2. Professor of Persian Language and Literature Department, Mazandaran University, Babolsar, Iran. Email: m.rouhani@umz.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received:

23 April 2024

Received in revised form:

28 May 2024

Accepted:

1 June 2024

Published online:

30 March 2025

Keywords:

Rumi,
Seligman,
Justice

The new movement of positive psychology, by Martin Seligman, aims to help the human race to optimize the develop human virtues, which are placed in six groups: wisdom, courage, humanity, justice, temperance and transcendence. In the teachings of Rumi, the indicators of positive psychology can be shown. This essay, which was done in an analytical-descriptive way, tries to analyze the virtue of "justice" in the works of Rumi. The results indicate that this virtue and its subsets: fairness, leadership, social responsibility, can be explained in the teachings of Rumi. Seligman and Rumi have differences with each other in this field, the most important of which is the way these two thinkers look at humans; Because the methods of these two thinkers to express the same doctrine are different from each other; That is, Rumi's view is based on the religious. With the help of religious sources, Rumi is trying to guide the people of the society with this outstanding style; But Seligman's view is based on the positivist culture. Rumi considers the acquisition of all the virtues in the direction of God's nearness and death in the name of God, while this issue is not mentioned in Seligman's works.

Cite this article: Mardani Varposhti, Maryam., Rouhani, Masoud. (2025). Comparative Analysis of Seligman's "Virtue of Justice" in Molavi's Thought. *Journal of Lyrical Literature Researches*, 23(44), 223-240. <http://doi.org/10.22111/jllr.2024.48557.3252>

1. Introduction

Throughout the history, the efforts of the great spiritual people of the world, such as Rumi, have been aimed at cultivating human virtues and providing a suitable platform for flourishing by teaching mystical teachings that are related to the human psyche. At the present time, the emerging movement of positive psychology is a suitable way for contemporary man to teach him how to benefit from the various achievements of science, mysticism and literature in order to live happily. Psychologists need detailed information about human virtues to understand human characteristics, and literary works can be a worthy source in this field. Based on this, the science of psychology and literature were combined and they created a new branch called "literary psychology" which includes the psychological examination of the author of the work, the examination of the process of creation of the work, knowledge of the principles and signs. The psychology in the work and the study of the effect of literature on the readers of a literary work are among its goals (Volk, 2013: 82). The main problem of this research is to examine the "virtue of justice" and its sub-group capabilities, i.e.: fairness, leadership and observance of civil rights. This research tries to answer these questions: 1- What are the points of similarity between Rumi and Seligman's thoughts about the capabilities of justice? 2- What differences of opinion do Seligman and Rumi have with each other in this field? 3- What is the result of this analysis?

Since many of Rumi's teachings are consistent with the issues raised in positive psychology, such researches can provide a suitable platform for the localization of new sciences in the country, to mental health. The community should help. Also, by using these teachings in the light of the foundations of positive psychology, new results can be obtained and a link can be established between these two sciences.

2. Research Method

This research has been carried out in a descriptive-analytical way, and the theoretical foundations of the research have been obtained by relying on Seligman's opinions regarding the virtue of "justice" and its sub-group capabilities, namely: fairness, leadership and compliance with citizen's rights. In this essay, after collecting data in Rumi's works according to the mentioned components, the explanation and analysis of Rumi's teachings according to Seligman's theory have been discussed and the points of difference have also been stated.

3. Discussion

Positive psychology divides the positive virtues of human beings into six groups (High Six): wisdom, courage, humanity, justice, moderation and excellence. Each of these six groups, in turn, has sub-categories (twenty-four in total) which are: creativity, curiosity, free-thinking, love of learning, insight, bravery, perseverance, integrity, vitality, love, kindness, social intelligence, respect for citizenship rights, fairness, leadership, forgiveness, humility, foresight, self-discipline, understanding of beauty, gratitude, hope, humor and spirituality (cf.: Seligman, 1400). Seligman believes that the virtue of justice is a civil virtue and the foundation of healthy social life. Other human virtues are the virtues "between humans", but the virtue of justice is the virtue "among humans" and has three capabilities: fairness, leadership, respect for citizen's rights (Seligman, 1400: 534). From Seligman's point of view, the ability to be fair means: "1- Treating all people equally and in accordance with fairness; 2- Not interfering with personal orientation and feelings and judging other people; 3- Giving all people a fair chance" (Seligman: 1400: 82).

In the eyes of Rumi, the ability to be fair has a lot of value and it leads to optimal functioning and normal behavior. By recommending fairness, he drives people away from ugliness. In his system of thought, no unworthy act is safe from universal justice. Maulana believes that the principle of divine criticism is justice and justice, and the wrath and punishment of truth is nothing more than dust (Maulana, 1375: 2631/2).

Regarding the ability of leadership, Seligman refers to a new type of leadership that researchers call "transformational leadership" (Seligman, 1400: 543); In this sense, leadership means: "1- Encouraging group members to do their work on time and maintain good relations with the group; 2- Organization of group activities and accuracy and supervision of their implementation" (Seligman, 1400: 82).

One of the most important things that is evident in Rumi's teachings is the importance and need of a leader for the development of inner capabilities. "From Rumi's point of view, the path of enlightenment and knowledge is a difficult path that can only be completed with the help of mentors"

(Mardani Verpashti and Hasanpour, 1401: 13). Maulana had chosen Shams Tabrizi as the leader (Maulana, 1388:793). His purposive personality calls people to obey the imams (Moulana, 1375: 2945/1). From his point of view, finding and choosing the right leader is so important that a person should sell his whole world and buy him (cf. Rumi, 1375: 6/4137). A person who is ignorant, if he becomes subordinate to a wise leader, his virtues will be realized in the path of growth (ibid.). The only way to destroy the soul of the emir is to obey a worthy leader (Moulana, 2528/2: 1375).

Seligman believes that the ability to comply with citizenship rights, which includes social responsibility, loyalty, and teamwork, requires a sense of identification with, and a sense of Obligation is for the good of common people, which includes the individual himself, but it extends from the individual's personal interests to include the groups of which the individual is a member.

From Rumi's point of view, the ability to respect the rights of citizens is a process that integrates the identity and social structure of people, and ultimately includes the realization of talents and mental health. The correct performance of affairs occurs when it is accompanied by a group. In order to reach an ideal society, instead of dealing with the faults of others, one should first remove one's own faults (Moulana, 1375: 2/881). Rumi and Seligman also have differences regarding the virtue of "justice" and its abilities, the most important of which is the way these two thinkers look at human beings. Rumi considers the reason for human tendency towards vices to be "following sensual desires"; But Seligman considers it "illness and mental disorder". The following items were not found in Seligman's teachings:

1-From Rumi's point of view, if the lover wants not to be fair and does injustice to the lover, this injustice is not considered against value.

2-Rumi considers "bearing suffering on oneself in order to prevent sin" as a form of "imposing justice on one's own right."

3-In Rumi's view, the selection of a leader is not only for guidance in this world, but also for the purpose of "achieving the Supreme Truth."

4-Maulana believes that man is responsible not only in this world, but also in the hereafter.

5-Rumi expresses a type of loyalty, in addition to "loyalty to the group/people", and that is "loyalty to the cause of truth.

4. Conclusion

The findings of the research indicate that in Rumi's works, among the six virtues of positive psychology: wisdom, courage, humanity, justice, moderation, and excellence, the "virtue of justice" with its subcategories: fairness, leadership, compliance Citizenship rights have a special place. These virtues and abilities are aligned and compatible with the indicators of positive psychology. Like Seligman, Rumi also emphasizes the value of the abilities of justice; But some differences are also observed, the most important of which is the way these two thinkers look at humans; Because the mouths of these two to express the same doctrine are different from each other; That is, Rumi's view is based on the religious and mystical teachings of Islam and his emphasis on spiritual and Quranic values is "God-centered", but Seligman's view is based on the positivist culture of the West, existential psychology and relying on man and his needs. It is human-centered. Rumi considers the acquisition of all virtues in the direction of nearness to God, while this issue is not mentioned in Seligman's works.

5. References (All in Persian)

- Anoushirvani, A. (2018). Molavi's conscious unconsciousness in Diwan Shams, *Journal of Persian Language and Literature*, 6th year, number 10, pp. 38-9.
- Asghari-Mehr, F.S., Azar, A.E., Zirak, S. (2022). Gaining satisfaction in Malawi's Masnavi with Seligman's positivism theoretical approach, *journal of interdisciplinary literary research*, year 4, number 8, pp. 1-29.
- Asghari-Mehr, F.S., Azar, A.E., Zirak, S. (2022). Positivism and happiness from the point of view of Molavi and Seligman, *Journal of Lyrical Literature Researches*, volume 20, number 39, pp. 23-44.
- Baharvand, M., SepahVandi, M., Heydari, A. (2022). Comparison of examples of practical wisdom in the poems of Sanai and Masnavi of Molavi, *Journal of Lyrical Literature Researches*, year 19, number 36, pp. 77-96.
- Diner, D., Oishi, S., Lucac, R.E. (2003). Personality, culture, and subjective well- being: Emotional and cognitive evaluations of life, *Annual Review of psychology*, 54, pp: 403-425.

- Golizadeh, P., Yazdanju, M., Mosaed, M. (2015). Analysis of positivist thoughts in spiritual masnavi from the perspective of psychology, *Journal of Mystical Research (Ghohare Guya)*, 10th year, number 1, serial 30, pp. 101-127.
- Golmohammadi, M., Mohseni, M., Ghanipour Malekshah, A., Rezvanian, Q. (2021). Doctoral dissertation "*Positive thinking in Persian literature from the beginning to the 7th century*", Mazandaran University, Faculty of Literature and Foreign Languages.
- Heydari Nouri, R., Jafari, Z., Namvar, H. (2022). Effectiveness of meaning and purposefulness in positivist psychology according to Seligman and its comparison with Attar's poems, *Scientific Research Quarterly of Persian Language and Literature*, Year 14, Number 51, pp. 94- 69.
- Linley, A., Stephen J. (2009). *Positive psychology in practice*, translated by Ahmad Borjali and Saeed Abdulmaleki, Tehran: Panjere.
- Mardani Verposhti, M., Hassanpour Alashti, H. (2022). Comparative study of "Leader and mentor" in Molavi and Carlos Castaneda's thought, *4th International Molavi Research Conference*, pp. 1-29.
- Molavi, J. (1996). *Masnavi Manavi*, edited by Reynold Nicholson, Tehran: Amir Kabir.
- Molavi, J. (2009). *Koliyate Shams Tabrizi*, according to the version of Ustad Badi al-Zaman Forozanfar, with an introduction by Dr. Abdul Hossein Zarin Koob, fifth edition, Tehran: Contemporary Voice.
- Parsaei, H., Rezaei Majdabadi, P., Forsati Joibari, R. (2023). Analysis of chains of positive words in Diwan Shams Tabrizi, *scientific journal of style of Persian poetry and prose (Bahare Adab)*, volume 16, series 85, pp. 217-240.
- Qadiri-Yeghaneh, Sh., Azar, E., Zirak, S. (2022). Comparative and interdisciplinary analysis of responsibility-responsibility in the semantic therapy theory of Viktor Frankl and Masnavi Molavi, *Journal of Interdisciplinary Studies of Literature, Art and Human Sciences*, second year, number two, series 4, pp. 80 -53.
- Remak, H. (2012). Definition and performance of comparative literature, translated by Rozaneh Alavizadeh, *special issue of comparative literature, third year*, number 2 (6 series), pp. 73-54.
- Seligman, M.E.P & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction, *American Psychologist*, 55, pp: 5-14.
- Seligman, Martin. E.P. (2014). *The flourishing of positive psychology*, translated by Amir Kamkar and Sakineh Hejbarian, Tehran: Ravan.
- Seligman, Martin. E.P. (2023). *Learned optimism / how to change your mentality and life*, translators: Foruzande Daver Panah; Mitra Mohammadi, Ch 5, Tehran: Rushd.
- Seligman, Martin. E.P; Peterson, Ch. (2021). *Character strengths and virtues: a handbook and classification*, translated by Mohsen Zandi; Leila Bagheri, Tehran: Roshd.
- Taban Fard, A., Rasmi, S. (2019). Analysis of the positive emotion of "mystical love" in spiritual masnavi with a positivist approach, *Journal of Literary Text Studies*, year 24, number 85, pp. 69-112.
- Taban FardA., Rasmi, S. (2016). Analysis of the story "Arabi Darvish and his wife" in Molavi's Masnavi based on Seligman's positivist theory, *Journal of Comparative Literature Research*, Volume 6, Number 3, pp. 23-43.
- Wellek, R., Warren, A. (1994). *The Theory of Literature*, translated by Zia Mohahed and Parviz Mohajer, Tehran: Scientific and Cultural.

تحلیل تطبیقی «فضیلت عدالت» سلینگمن در اندیشه مولوی

مریم مردانی ورپشتی^۱ | مسعود روحانی^۲

۱. نویسنده مسئول، دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: m.mardani@umail.umz.ac.ir

۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، ایران. رایانامه: m.rouhani@umz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۰۸</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۲</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰</p> <p>واژه‌های کلیدی: مولوی، سلینگمن، روان‌شناسی، عرفان، فضیلت عدالت</p>	<p>جنبش نوین روان‌شناسی مثبت‌گرا به رهبری مارتین سلینگمن (Martin Seligman)، با هدف کمک به نسل بشر برای بهینه‌سازی کیفیت زندگی و رشد فضایل و توانمندی‌های انسانی شکل گرفته است. این فضایل در شش گروه طبقه‌بندی می‌شوند: خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال، فراروندگی یا تعالی. در بسیاری از آثار ادبی متقدم ایران به‌ویژه آثار و آموزه‌های مولوی، می‌توان شاخصه‌های علم روان‌شناسی مثبت‌گرا را کشف و نمایان ساخت. این جستار که با روش تحلیلی-توصیفی انجام شده، درصدد است به تبیین و تحلیل فضیلت «عدالت» (از فضیلت‌های شش‌گانه سلینگمن) در آثار مولوی پرداخته و همچنین نقاط افتراق و اشتراک نظام اندیشگانی این دو اندیشمند را نمایان کرده و نیز علت آن را تبیین کند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که فضیلت عدالت و تمامی زیرمجموعه‌های آن، یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی، در آموزه‌های مولوی قابل تبیین و تطبیق است. در این باره، سلینگمن و مولوی اختلافاتی نیز با یکدیگر دارند که مهم‌ترین آن، نوع نگاه این دو اندیشمند به پدیده انسان است؛ زیرا آبخورهای تفکر این دو اندیشمند نسبت به بیان یک آموزه همسان، با یکدیگر متفاوت است. به‌طور کلی، نگاه مولوی براساس آموزه‌های دینی و عرفانی اسلام، «خدا محور» است؛ اما نگاه سلینگمن براساس فرهنگ پوزیتیویستی غرب، روان‌شناسی وجودگرا و تکیه بر انسان و نیازهای او، نگاهی «انسان‌محور» است. مولوی کسب تمامی فضایل را در جهت قرب الهی و فناء فی‌الله در نظر می‌گیرد؛ درحالی‌که در آثار سلینگمن به این موضوع اشاره‌ای نشده است.</p>

استناد: مردانی ورپشتی، مریم؛ روحانی، مسعود. (۱۴۰۴). «تحلیل تطبیقی «فضیلت عدالت» سلینگمن در اندیشه مولوی». پژوهشنامه ادب غنایی،

۲۳(۴۴)، ۲۲۳-۲۴۰.

<http://doi.org/10.22111/jllr.2024.48557.3252>

© مردانی ورپشتی، مریم؛ روحانی، مسعود.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۱- مقدمه

بشر در قرن پرغوغای معاصر، باتوجه به بروز حس بی‌ارزشی و افسردگی‌های ناشی از نوع زندگی مدرن و میل به تجمل و مادی‌گرایی، در تلاش و تکاپوست تا از زندگی توسعه‌یافته صنعتی و ماشینی رها شده، از نیازهای جسمانی، فراتر رفته و به هدف اصلی زندگی، کمال، معنا و آرامش و سکون حاصل از آن نائل شود. به‌طور کلی «معنویت» از سازه‌های مثبت در سلامت روان جامعه امروز به شمار می‌رود.

در طول تاریخ، اهتمام و تلاش انسان‌های اهل معنا همچون مولوی بر این بوده است که با تعلیم آموزه‌های عرفانی - که با روان و باطن بشر در ارتباط است - فضایل و قابلیت‌های انسانی را پرورش دهند، تضادها را از بین برده و بستری مناسب برای شکوفایی معنوی فراهم آورند. آثار و آموزه‌های مولوی، یکی از بنیادی‌ترین و مهم‌ترین منابع معنویت در جهان بر پایه عرفان اسلامی شناخته می‌شود. مولوی، مثنوی را دریای معنویت و معرفت برمی‌شمارد که می‌تواند عطش تشنگان معنا و آگاهی را فروبشانند:

گر شدی عطشان بحر معنوی   فرجه‌ای کن در جزیره مثنوی
فرجه کن چندان که اندر هر نفس   مثنوی را معنوی بینی و بس
(مولوی، ۱۳۷۵: ۶/۶۷)

در زمان حاضر نیز جنبش نوظهور علم روان‌شناسی مثبت‌گرا، راهگشای مناسبی برای انسان معاصر است تا به او بیاموزد که چگونه می‌توان برای شادزیستن و خشنودی، از دستاوردهای متنوع علم، عرفان و ادبیات بهره‌مند شد.

روان‌شناسان برای شناخت ویژگی‌های انسانی به اطلاعات گسترده و جامع و مفصلی درباره فضایل و توانمندی‌های انسان نیاز دارند و آثار ادبی می‌تواند منبعی شایسته و درخور توجه در این زمینه باشد. تغییر نگرش روان‌شناسی نوین باعث شد که روان‌شناسان مثبت‌نگر بار دیگر به ادبیات و فرهنگ، توجه ویژه‌ای نشان دهند. بر همین اساس، علم روان‌شناسی و ادبیات با هم ترکیب شده و شاخه‌ای جدید به نام «روان‌شناسی ادبی» را به وجود آوردند که از اهداف آن، بررسی روان‌شناختی صاحب اثر، بررسی فرایند آفرینش اثر، آگاهی از اصول و نشانه‌های روان‌شناسی موجود در اثر و مطالعه تأثیر ادبیات بر خوانندگان یک اثر ادبی است (ولک و وارن، ۱۳۷۳: ۸۲).

ادبیات غنی ایران، به‌ویژه آثار ارزنده مولوی، بازتاب بخش عمیقی از گران‌بهارترین دستاوردهای علمی، اخلاقی، فکری و فلسفی جوامع بشری است. با تعمق در آموزه‌های مولوی و تطبیق آن با آموزه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن، درمی‌یابیم که بسیاری از مفاهیم تعلیمی و عرفانی مولوی، همسو و قابل تطبیق با فضایل مثبتی است که در علم روان‌شناسی جدید به آن اشاره شده است. این مفاهیم مثبت در ادب غنی و اصیل ایرانی، مفاهیم جدید و نوظهوری نیستند؛ بلکه اندیشمندان و ادیبان ایرانی، قرن‌ها پیش هرکدام بنابر مقتضیات زمان خود، این اصول روان‌شناسی مثبت‌نگر را در آثار ارزشمند خود جلوه‌گر کرده‌اند.

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

مسئله اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تبیین «فضیلت عدالت» و توانمندی‌های زیرمجموعه آن، یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی است. این پژوهش درصدد است تا به این پرسش‌ها پاسخ دهد: ۱- نقاط تشابه اندیشگانی مولوی و سلیگمن درباره توانمندی‌های عدالت چیست؟ ۲- سلیگمن و مولوی چه اختلاف‌نظری در این زمینه با یکدیگر دارند؟ ۳- از این تحلیل چه نتیجه‌ای حاصل می‌شود؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

تعالیم و آموزه‌های ارزشمند مولوی از جهات گوناگون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، فلسفی، مذهبی و... قابلیت تأویل و تفسیر دارند. از آنجاکه این آموزه‌های برجسته، با بسیاری از مباحث مطرح شده در دانش روان‌شناسی مثبت‌گرا همخوانی و هماهنگی دارند، کاوش در این زمینه می‌تواند بستر مناسبی برای بومی کردن تحقیقات و علوم جدید را در کشور فراهم آورده، به آرامش فکری و بهداشت روانی افراد جامعه کمک شایانی کرده و راهکارهای ارزنده‌ای برای درمان نیازهای روحی و مشکلات روانی انسان معاصر در مسیر نیل به شکوفایی زندگی بامعنا ارائه کند. همچنین هدف محققان در پژوهش حاضر این است که با استفاده از این آموزه‌ها و مؤلفه‌های عرفانی در پرتوی مبانی علم روان‌شناسی جدید مثبت‌گرا، نتایج نوینی به دست آورند و میان این دو معرفت و دانش، تطبیق و پیوند برقرار کنند.

۱-۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر که به روش تحلیلی-توصیفی انجام شده و در آن از مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری استفاده شده، بر آن است که از میان شش فضیلت و توانمندی منش که توسط سلیگمن و همکارانش در علم روان‌شناسی مثبت‌گرا تدوین شده (خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی)، به فضیلت عدالت و زیرمجموعه‌های آن (انصاف، رهبری، رعایت حقوق شهروندی) بپردازد و آن‌ها را در آثار و آموزه‌های مولوی تبیین و تحلیل کند. در این جستار پس از جمع‌آوری داده‌ها از آثار مولوی مطابق با مؤلفه‌های ذکرشده، به تبیین و تحلیل آموزه‌های مولوی براساس نظریه سلیگمن پرداخته شده و نقاط افتراق آن نیز بیان شده است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

درباره مولوی و مقایسه آموزه‌های وی با مبانی روان‌شناسی مثبت‌گرا، تاکنون پژوهش‌های بسیاری انجام شده که در این باره می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

اصغری مهر و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «مثبت‌گرایی و شادمانی از دیدگاه سلیگمن و مولوی»، با روش تحلیلی-توصیفی به بررسی و تطبیق متغیرهای شادمانی و مثبت‌گرایی در مثنوی و نیز یافتن نقاط اشتراک و افتراق آن با مؤلفه‌های سلیگمن پرداخته‌اند. همچنین ایشان در مقاله‌ای دیگر با عنوان «کسب رضایتمندی در مثنوی مولوی با رویکرد نظریه مثبت‌گرای سلیگمن»، به تحلیل و تبیین مقوله رضایتمندی در مثنوی مولوی، با رویکرد نظریه مثبت‌گرای پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که دستاوردهای مشترک هر دو اندیشمند، حاصل پیوند عمیق با ایمان و معنویت است؛ اما دیدگاه مولوی به دلیل تکیه بر ارزش‌های معنوی-الهی، قوی‌تر است.

گلی‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله «تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در مثنوی معنوی از منظر علم روان‌شناسی»، به اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌های دو حوزه روان‌شناسی و ادبیات پرداخته‌اند و برخی مؤلفه‌های علم روان‌شناسی از جمله هیجان‌های مثبت، خصیصه‌های مثبت و نهادهای مثبت را با آرای مولوی در کتاب مثنوی بررسی کرده‌اند.

تابان‌فرد و رسمی (۱۳۹۶)، در مقاله «تحلیل داستان «اعرابی درویش و همسر او» در مثنوی معنوی مولوی براساس نظریه مثبت‌گرای سلیگمن»، روش روان‌درمانی توانمندمدار (یکی از شیوه‌های روان‌درمانی مثبت‌نگر) را در یکی از داستان‌های مثنوی براساس نظریه مثبت‌گرای سلیگمن تحلیل کرده‌اند و ظرفیت‌های ادبی و زیبایی‌شناختی این داستان را نمایانده‌اند. ایشان همچنین در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۹) با عنوان «تحلیل هیجان مثبت «عشق عرفانی» در مثنوی معنوی با رویکرد مثبت‌گرا»، ضمن پرداختن به کارکردهای روان‌درمانی «عشق عرفانی»، آن را ابزاری برای بالابردن تاب‌آوری و توانمندی‌های درونی سالک جهت نیل به مقام قرب الی‌الله دانسته‌اند که در مراتب پایین‌تر با قابلیت «هم‌نوع‌دوستی» در روان‌شناسی مثبت‌گرا قابل مقایسه است.

صفری و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «مطالعه شاخصه‌های نظریه بهزیستی در غزلیات شمس برپایه روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن»، به تحلیل و مقایسه برخی از مفاهیم عرفانی در غزلیات شمس مانند حال، مقام، سماع، بسط، قبض، شادی، عشق و... با شاخصه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر پرداخته‌اند و نقاط همسان و ناهمسان نظام اندیشگانی مولوی و سلیگمن را تبیین کرده‌اند.

حیدری نوری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «اثربخشی معنا در روان‌شناسی مثبت‌گرا از نظر سلیگمن و تطبیق آن با اشعار عطار»، به بررسی اشعار عطار باتوجه به نظریه معنایابی در روان‌شناسی مثبت‌گرا در ارائه راه‌های حصول آرامش و امنیت روانی انسان معاصر پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که شادمانی اصیل، بهزیستی و تلاش برای درک معنای زندگی، باعث ایجاد احساس امنیت و ارزشمندبودن در انسان می‌شود.

پارسایی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «تحلیل زنجیره‌های واژگان مثبت در دیوان شمس تبریزی»، با تحلیل غزل‌های دیوان شمس تبریزی، مطابق با نظریه روان‌شناسی مثبت‌گرای سلیگمن، دریافته‌اند که فراوانی فضیلت‌های مثبت سلیگمن در دیوان شمس به ترتیب شامل این موارد می‌شود: تعالی، خرد و دانایی، شجاعت، نوع‌دوستی، اعتدال، عدالت‌جویی. در این میان، قابلیت‌های عشق و رهبری و کمال، بیشترین و شوخ‌طبعی، عدالت‌جویی و پایداری، کمترین نمود را داشته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که تمامی مؤلفه‌های روان‌شناسی مثبت‌گرای سلیگمن در کلیات شمس قابل مشاهده است و همچنین عناصر زبانی و فکری مولوی در دیوان شمس با آرای سلیگمن منطبق هستند.

بر این اساس، پژوهشی که به‌طور مستقل و مشروح به فضیلت «عدالت» - از فضایل مطرح در مبانی روان‌شناسی مثبت‌گرای سلیگمن - پرداخته باشد، یافت نشد.

۲- بحث

۲-۱- ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی عبارت است از بررسی و پژوهش در ادبیات، فراسوی مرزهای یک سرزمین و مطالعه روابط بین ادبیات و سایر قلمروهای معرفت، علوم و دین (رماک، ۱۳۹۱: ۵۵). مطالعات میان‌رشته‌ای (interdisciplinarity study)، با ادغام نظریات و اطلاعات دو یا چند رشته از علوم مختلف، به بررسی و تحلیل مسائلی می‌پردازد که پاسخ به آن‌ها در فضای محدود یک رشته خاص یا یک علم خاص حاصل نمی‌شود. بدین شکل، مطالعات میان‌رشته‌ای سبب وسیع‌تر و عمیق‌تر شدن افق دید پژوهشگران می‌شود (انوشیروانی، ۱۳۹۸: ۴).

۲-۲- روان‌شناسی مثبت‌گرا

مارتین الیاس پیتر سلیگمن (Martin E.P. Seligman)، پدر روان‌شناسی مثبت‌نگر و استاد دانشگاه پنسیلوانیا است. وی بعد از سال‌ها پژوهش آزمایشگاهی و موفقیت در نظریه «درماندگی آموخته‌شده»، در سال ۱۹۹۹ به سمت ریاست انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA) برگزیده شد (سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰: ۲۰). اساس روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن، توجه و تأکید بر فضایل مثبت و توانمندی‌ها، در مقابل بیان و درمان ضعف و بیماری‌ها و کاستی‌هاست. او در سال ۱۹۹۹ در یک سخنرانی خود، یادآور شد که علم روان‌شناسی از سه رسالتی که تا قبل از جنگ جهانی دوم برعهده داشته، غافل مانده و فقط به یک رسالت خود، یعنی «درمان بیماری‌های روانی» عمل کرده است و از دو رسالت دیگر، یعنی «کمک به افراد برای هدایت زندگی به گونه‌ای پربارتر و شکوفاتر» و «شناسایی و پرورش استعدادها و توانمندی‌ها»، غافل مانده است. سلیگمن باتوجه به این موضوع، تلاش کرد که با استفاده از نفوذ خود به‌عنوان رئیس انجمن روان‌شناسی آمریکا، تحولی در علم روان‌شناسی ایجاد کند و بر روان‌شناسی مثبت‌گرا تمرکز و تأکید بیشتری داشته باشد. هدف او این بوده است که به افراد کمک کند تا از حداکثر توانایی و ظرفیت خود برای رشد و تکامل خویش استفاده کنند (سلیگمن، ۱۳۹۴: ۳).

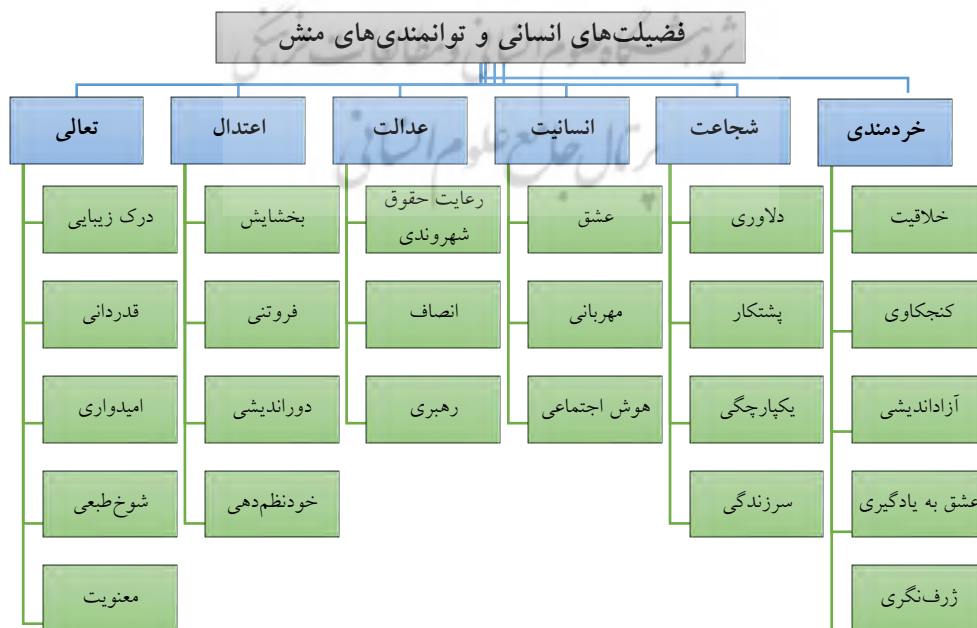

مطابق با نظریات سلیگمن، افراد باورمند نسبت به سایر افراد جامعه از سطح رضایت و شادی بیشتری برخوردار هستند. سلیگمن و همکار وی، میهای چیک سنت میهای (Mihaly Csikszentmihalyi)، پس از تحقیقات بسیار، اعلام کردند که علم روان‌شناسی، علی‌رغم پیشرفت‌های زیادی که در درمان بیماری‌های روانی داشته، برای رسیدن انسان‌ها به شکوفایی روحی و رسیدن به کمال، عملاً کاری انجام نداده است؛ بنابراین باید از این پس به فضیلت‌ها و نیروهای روحی و بهزیستی انسان‌ها توجه بیشتری کرد (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000: 5-14)؛ زیرا «روان‌شناسی فقط مطالعه بیماری، ضعف و کاستی‌ها نیست. روان‌شناسی مطالعه و بررسی نقاط قوت و جنبه‌های مثبت نیز است» (سلیگمن، ۱۳۹۴: ۱۲).

روان‌شناسی مثبت‌گرا، به سلامت روان و بهباشی/بهزیستی (well-being) و آنچه که زندگی را ارزشمند می‌کند، می‌پردازد (لینلی، ۱۳۸۸: ۱۶). در این میان، اصلی‌ترین شاخص تعیین بهزیستی ذهنی و کیفیت ذهنی، حس رضایتمندی از زندگی است (Diner et al., 2003: 403). در واقع قلمروهای مهم در روان‌شناسی مثبت‌نگر، این مفاهیم هستند: «توصیف و تبیین زندگی خوب، شادکامی اصیل، بهباشی لذت‌نگر، بهباشی فضیلت‌نگر، هیجان‌های مثبت، انگیزه‌های مثبت، صفات مثبت، خود مثبت، تفکر مثبت، روابط مثبت، بازسازی، مداخله‌ها و درمان مثبت‌نگر، تاب‌آوری، رشد پس‌آسیبی، بدن مثبت، تعلیم و تربیت مثبت‌نگر، سازمان‌ها و ادارات مثبت‌نگر و...» (سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰: ۲۱). «در روان‌شناسی مثبت‌نگر، بر تجربه‌های مثبت در سه مقطع زمانی تمرکز می‌شود: ۱- گذشته: با تمرکز بر بهباشی، خرسندی و رضایت ۲- حال: که به مفاهیمی مانند شادکامی و تجربه‌های سرزندگی توجه دارد ۳- آینده: با مفاهیمی چون خوش‌بینی و امید» (همان: ۵۵).

۲-۳- فضیلت‌های انسانی و توانمندی‌های منش

روان‌شناسی مثبت‌گرا، فضایل و توانمندی‌های مثبت انسان‌ها را در شش گروه (موسوم به شش‌گانه بزرگ: High Six) تقسیم‌بندی می‌کند که عبارت‌اند از: خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی. هرکدام از این شش گروه نیز به‌نوبه خود دارای صفات زیرمجموعه‌ای هستند (جمعاً بیست و چهار صفت) که عبارت‌اند از: خلاقیت، کنجکاوی، آزاداندیشی، عشق به یادگیری، ژرف‌نگری، دلاوری، پشتکار، یکپارچگی، سرزندگی، عشق، مهربانی، هوش اجتماعی، رعایت حقوق شهروندی، انصاف، رهبری، خودنظم‌دهی، قدردانی، امیدواری، شوخ‌طبعی و معنویت (ر.ک همان).

نمودار ۱- فضیلت‌ها و توانمندی‌های منش (سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰)

۲-۳-۱- فضیلت عدالت و توانمندی‌های زیرمجموعه آن

سلیگمن بر این باور است که فضیلت بنیادی عدالت (justice)، فضیلتی مدنی است و زیربنای زندگی اجتماعی سالم به شمار می‌آید. عدالت به‌طور کلی، فضیلتی میان‌فردی و مربوط به تعامل بهینه میان فرد و جامعه است. فضیلت‌های انسانی دیگر، فضیلت‌های «بین‌انسان‌ها» هستند؛ اما فضیلت عدالت، فضیلت «در میان انسان‌ها» است (سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰: ۵۳۴).

عدالت در مجموع به مواردی اشاره می‌کند که باعث به‌وجودآمدن انصاف (fairness) در زندگی می‌شوند. سلیگمن معتقد به تفسیری عمل‌گرایانه‌تر از عدالت است؛ یعنی «وضع قوانینی که به ایجاد فرصت برابر در شرایط برابر بینجامد» (همان: ۹۱). او توضیح می‌دهد که در برخی جوامع، عدالت به معنی انصاف است (یعنی این باور که باید پاداش‌ها براساس میزان مشارکت یا استحقاق و شایستگی میان افراد تقسیم شود و همچنین افراد باید سرانجام به آن چیزی که شایستگی‌اش را دارند، دست یابند) و در برخی دیگر از جوامع، عدالت به معنی مساوات است (یعنی از هرکس براساس توانایی‌هایش انتظار داشت و به هرکس مطابق با نیازش اعطا کرد). در هر صورت، عدالت به هر معنی‌ای که باشد، همگان بر این نکته اتفاق نظر دارند که «برای حفظ مفهوم شهودی از عدالت، باید در عمل، معیارهایی وجود داشته باشد» (همان). به همین دلیل است که توانمندی‌ها و الگوهای عدالت، به‌طور کلی ماهیتی مدنی دارند که عبارت‌اند از سه صفت مثبت: رهبری، انصاف و رعایت حقوق شهروندی (همان: ۹۲-۹۱).

۲-۴- همانندی‌ها در دیدگاه مارتین سلیگمن و مولوی درباره توانمندی‌های فضیلت عدالت

۲-۴-۱- انصاف (fairness)

به‌طور کلی، توانمندی انصاف از دیدگاه سلیگمن و روان‌شناسی مثبت‌گرا یعنی: «۱- با تمامی انسان‌ها به‌صورت یکسان، همانند و مطابق با انصاف و عدالت رفتار کردن ۲- دخالت‌ندادن جهت‌گیری و احساسات شخصی و قضاوت درباره دیگر افراد ۳- به همه انسان‌ها فرصت منصفانه دادن» (سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰: ۸۲).

سلیگمن معتقد است که انصاف، «مستلزم دادن شانس برابر به همه و متعهدبودن به این ایده است که در شرایط یکسان، قوانین یکسانی برای همگان به‌کار گرفته شود» (همان: ۵۴۰). توانمندی انصاف، پایه و اساس هر سیستم عدالتی است و در تمامی جوامع، چنین سیستمی وجود دارد. انسان‌ها خواهان آن هستند که کار صحیح را انجام دهند و انجام‌دادن کار صحیح، مستلزم اجتناب از پیش‌داوری در تصمیم‌گیری برای نحوه تلقی از افراد دیگر و برخورد با آنان است. در بعضی از موارد که اصول انصاف، گردآوری شده و الزاماً بر آن توافق شده، منصف‌بودن آسان است؛ به این دلیل که همه مردم، آن اصول را پذیرفته‌اند؛ اما در مواردی دیگر، انصاف به دلیل هزینه بالایی که دارد، حاشیه‌ساز می‌شود (همان: ۵۴۲-۵۳۹).

توانمندی انصاف در نزد مولوی موجب کارکرد بهینه و رفتار بهنجار افراد جامعه می‌شود. این توانمندی در جهان‌بینی وی دارای ارزش و اعتبار بسیاری است؛ بنابراین همواره به آن توصیه و تأکید می‌کند:

ای شاهزاده داد کن، خود را ز خود آزاد کن روزِ اجل را یاد کن، باشد که با ما خو کنی

(مولوی، ۱۳۸۸: ۸۱۹)

درواقع «تمایل ذاتی مولوی نسبت به نیروی عدالت و انصاف و تأکید بر خاستگاه تکاملی این توانمندی در اندیشه‌های مثبت‌گرای او، گامی ضروری در جهت حرکت به سوی رشد و فرایند بیداری و رهایی استعدادهای عظیم انسانی در راستای یافتن معنای ژرف‌تر از زندگی جمعی و اعتلای شخصیت افراد در معاشرت‌پذیری و روابط اجتماعی است» (گلمحمدی، ۱۴۰۰: ۲۳۵).

مولوی با توصیه به عدل و انصاف، انسان را از زشتی‌ها و بدی‌ها به دور می‌راند؛ زیرا در نظام اندیشگانی وی، هیچ عمل ناشایستی از عدل جهانی در امان نیست:

سبوس ارچه که پنهان شد میان آرد چون دزدان   کشاند شحنةٔ دادش ز هر گوشه به پرویزن
(مولوی، ۱۳۸۸: ۳۸۵)

او برپایه ادراک صحیح و آگاهانه، همواره عدل و انصاف را مورد تحسین قرار می‌دهد و بر آن است که با پرورش فضیلت‌ها و توانمندی‌های منش، به سطح مطلوبی از شایستگی و کمال دست یابد:

آفرین بر عقل و بر انصاف باد   هر زمان والله اعلم بالرشاد
(همان، ۱۳۷۵: ۲۸۳۳/۳)

از منظر او حتی خداوند نیز پیامبران خود، مانند حضرت موسی^(ع) را به برپایی عدالت و انصاف دعوت می‌کند:

موسیا تخمی بکار اندر زمین   تا تو خود هم واهمی انصاف این
(همان: ۳۰۱۶/۴)

مولوی بر این عقیده است که با رعایت عدل و انصاف، می‌توان از بلا رست:

دادی انصاف و رهیادی از بلا   تو عدو بودی شدی ز اهل ولا
(همان: ۳۴۱۱/۴)

«درواقع، مولوی با ارزش‌گذاری نیروهای تأییدی مثبتی چون عدل و انصاف، می‌کوشد توجه افراد را نسبت به این فضیلت در جامعه وسعت بخشیده و با سوگیری و انگیزه‌های درونی منسجم و پایدار نسبت به آن، این توانمندی را در جامعه نهادینه سازد که حاصل این امر، دستیابی به سطح بهینه‌ای از کارکرد و رفتار بهنجار افراد و حذف جنبه‌های پریشان‌ساز از عرصهٔ اجتماع است» (گلمحمدی، ۱۴۰۰: ۲۳۵). از منظر او هر که از اسرار عدل و داد، نصیبی نداشته باشد، نالهٔ جماد را تصدیق نمی‌کند:

آن‌کس که او را نبود از اسرار داد   کی کند تصدیق او نالهٔ جماد
(مولوی، ۱۳۷۵: ۲۱۲۲/۱)

و اگر هم تصدیق کند، نه از دل و یقین، بلکه بهر وفاق، نالهٔ جماد را تصدیق می‌کند تا نگویند که اهل نفاق است:

گوید آری نه ز دل بهر وفاق   تا نگویندش که هست اهل نفاق
(همان: ۲۱۲۳/۱)

شخصیت خودانگیخته و استعلا یافتهٔ مولوی، عدل و داد را از وجودی می‌یابد که از خودش به خودش نزدیک‌تر است:

داد خود از کس نیابم جز مگر   ز آنکه او از من به من نزدیک‌تر
(همان: ۲۱۹۶/۱)

ای خدا فریاد زین فریادخواه   داد خواهم نه ز کس زین دادخواه
(همان: ۲۱۹۵/۱)

از منظر مولوی، ذات خداوند، مظهر لطف و بخشش و عدالت است. مولوی باور دارد که اصل نقد الهی، عدل و داد است و قهر و عتاب حق، همچون گردوغباری بیش نیست؛ بنابراین باتوجه به اینکه انسان نیز جلوه‌ای از ذات خداوند است، باید با جهت‌گیری‌های بارور و مثبت، مجال پرورش این فضیلت را در خود فراهم آورد:

اصل نقدش داد و لطف و بخشش است
قهر بر وی چون غباری از غش است
از برای لطف عالم را بساخت
ذره‌ها را آفتاب او نواخت
(همان: ۲/۲۶۳۱)

۲-۴-۲- رهبری (leadership)

هنگام بحث درباره توانمندی رهبری، سلیگمن به نوع تازه‌ای از رهبری اشاره دارد که محققان آن را «رهبری تحول‌گرا» (transformational leader) می‌نامند (سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰: ۵۴۳)؛ در این معنا، رهبری یعنی: «۱- تشویق اعضای گروه برای به موقع انجام دادن کارهای‌شان و حفظ روابط خوب با گروه ۲- سازماندهی به فعالیت‌های گروه و دقت و نظارت بر اجرای آن‌ها» (همان: ۸۲). رهبر در این تعریف، یعنی کسی که علاوه بر به عهده گرفتن مسئولیت امور، ویژگی‌های دیگری نیز داشته باشد از جمله: نشان دادن راه، پیش قدم شدن، الهام بخش بودن، روحیه سازی کردن، القای غرور کردن، بازگرداندن نظم و ترتیب، تغییر ایجاد کردن، بیان کردن دغدغه‌های همگانی، خدمت کردن به مردم، بهره گرفتن از مساعدت‌های ثمربخش، دلجویی کردن و... (همان: ۵۴۵). «افراد دارای این استعداد، به نظارت بر نقش‌ها در روابط و موقعیت‌های اجتماعی اشتیاق دارند. آن‌ها به راحتی فعالیت‌های خودشان و فعالیت‌های دیگران را در نظامی یکپارچه مدیریت می‌کنند» (همان: ۶۰۸). از مهم‌ترین مواردی که در آثار و حتی در زندگی شخصی مولوی دیده می‌شود، اهمیت و نیاز به رهبر و مرشد جهت رشد توانمندی‌های درونی و کمال انسانی است. «از منظر مولانا، راه عرفان و شناخت، راهی است سخت و پرمشقت که تنها با یاری پیران و مرشدان می‌توان آن را به انجام رسانید» (مردانی ورپشتی و حسن پور، ۱۴۰۱: ۱۳). مولوی در عین اینکه خود، رهبری شایسته بود، اغلب بر لزوم پیر روحانی تأکید می‌ورزید و وجود او را برای ارشاد و هدایت نوآموز راه حق، کاملاً ضروری می‌دانست. خود وی نیز شمس تبریزی را به عنوان پیر و مراد، برگزیده بود:

بیا و دست ارادت بزن به خدمت شمس
که رهبر تو شود او به حضرت ساقی
(مولوی، ۱۳۸۸: ۷۹۳)

آثار مولوی، سرشار از حکایت و گفته‌های نغز بزرگان دین و عرفان، پیامبران، امامان و... است. شخصیت مثبت و مقصودگرای او، انسان را به فرمانبرداری از امامان فرا می‌خواند و از سرپیچی کردن از رهبر نهی می‌کند:

پس رهی را که ندیدستی تو هیچ
هین مرو تنها، ز رهبر سر مپیچ
(مولوی، ۱۳۷۵: ۲۹۴۵/۱)

از منظر مولوی، یافتن و گزینش پیر یا رهبر مناسب، به قدری مهم است که انسان باید تمام دنیای خود را بفروشد و او را بخرد (رک همان: ۶/۴۱۳۷). انبیا نیز به مشورت مردم با عقل امام و پیر توصیه کرده‌اند (رک همان: ۶/۴۱۴۵). ضروری است که انسان برای طی کردن مسیر زندگی، دلیل و راهنما داشته باشد؛ از این روست که مولوی بر گزینش و یافتن پیر تأکید کرده و او را نردبان آسمان معرفی می‌کند:

من جویم زین سپس راه ائیر
پیر باشد نردبان آسمان
پیر جویم پیر جویم پیر پیر
تیر، پیران از که گردد؟ از کمان
(همان: ۶/۴۱۲۵)

در نظام اندیشگانی مولوی، کسی که ظلمت پرست و ناآگاه است، اگر زیر دست رهبر و پیر فرزانه شود، نزد او روشنایی می‌بیند و توانمندی‌ها و فضایلش در مسیر رشد، تحقق می‌یابد. مولوی معتقد است تنها طریقی که می‌توان نفس اماره را نابود کرد و استعلا یافت، اطاعت و فرمانبرداری از راهبری شایسته است. رهبر، با قدرت و حکمتی که دارد، خصلت‌های ناپسند و نفسانی سالک را محو و نابود می‌کند و در واقع سایه پیر، نفس را می‌کشد. در عین حال، به دست آوردن رهبر، توفیق الهی است و امتیاز مهمی برای سالک به شمار می‌آید. هر کسی شایستگی و لیاقت آن را ندارد که در پناه پیری باتدبیر به سلوک بپردازد:

هیچ نکشد نفس را جز ظل پیر   دامن آن نفس گش را سخت گیر
چون بگیری سخت آن توفیق هوست   در تو هر قوت که آید جذب اوست
(همان: ۲۵۲۸/۲)

۲-۴-۳- رعایت حقوق شهروندی (citizenship)

سلیگمن بر این باور است که توانمندی رعایت حقوق شهروندی که مسئولیت‌پذیری اجتماعی (social responsibility)، وفاداری (loyalty) و کارگروهی (teamwork) نیز شامل آن می‌شود، مستلزم احساس یگانگی (identification) و حس تعهد (obligation) به خیر مشترکانی است که خود فرد را هم شامل می‌شود؛ اما از منافع شخصی فرد به دربرگیری گروه‌هایی که فرد، عضوشان است، امتداد پیدا می‌کند. این گروه‌ها برای مثال می‌توانند شامل این افراد باشند: اعضای خانواده، همکاران شیفت شب، ساکنان آپارتمان فرد، اعضای کلیسای محل، دیگر قومیت‌ها، کسانی که با فرد در میراث قومی یا حتی تمام نژاد انسان شریک هستند و... . کسانی که این توانمندی در آن‌ها شکوفا شده است، در برابر گروه‌های ذکرشده، احساس مسئولیت و وظیفه دارند. آن‌ها افرادی هستند که به وظایف‌شان به درستی عمل می‌کنند؛ زیرا آن را به‌عنوان آنچه که اعضای گروه باید انجام دهند، در نظر می‌گیرند. آن‌ها جامعه را به منزله یک تیم در نظر می‌گیرند و سعی در ترغیب شهروندان به کار تیمی خوب دارند. کارکردن به‌عنوان عضوی از گروه، وفاداری به گروه و انجام دادن کار مشترک، از ارزش‌های این افراد به شمار می‌آیند. این توانمندی (همچون بسیاری از توانمندی‌های مطرح شده توسط سلیگمن)، معیارهایی از جمله رضایت‌بخشی، ارزشمندی اخلاقی، عدم تحقیر دیگران و... را برآورده می‌سازد (ر.ک سلیگمن و پیترسون، ۱۴۰۰: ۵۳۹-۵۳۴).

شخصیت خودساخته و آگاه مولوی، همواره بر ایجاد روابط انسانی مناسب و رعایت حقوق شهروندی تأکید دارد. او معتقد است که حس نوع‌دوستی خود را باید ابراز کرد و رفتار حمایتی خود را نمایان ساخت:

باش چون دولاب نالان چشم‌تر   تا ز صحنِ جانت بر روید خُصَر
اشک خواهی، رحم کن بر اشک‌بار   رحم خواهی، بر ضعیفان رحم آر
(مولوی، ۱۳۷۵: ۸۲۱/۱)

زور را بگذار و زاری را بگیری   رحم سوی زاری آید ای فقیر
(همان: ۴۷۴/۵)

مولوی، مخاطب خود را به مسئولیت‌پذیری و رعایت حقوق دیگران ترغیب می‌کند و به تأمل وامی‌دارد تا با استکمال نفس، به ارزش‌های والای معنوی دست یابد و با تغییرات مثبت و اصلاحات در زندگی اجتماعی و ساختن جامعه‌ای بهتر برای زیستنی بهتر، وضعیت موجود را به وضعیت مطلوب ارتقا دهد. او بر این باور است که برای رسیدن به جامعه‌ای آرمانی، به‌جای یافتن و پرداختن به عیوب دیگران، ابتدا باید کاستی‌ها و نواقص خود را برطرف کرد. اگر در جامعه‌ای، تمام افراد، تنها به اصلاح رفتارهای نامطلوب خود بپردازند، در نهایت جامعه‌ای سالم و مثبت را خواهند آفرید:

هرکسی گر عیب خود دیدی ز پیش
کی بُدی فارغ از اصلاح خویش
غافل‌اند این خلق از خود ای پدر
لاجرم گویند عیب یک‌دگر
(مولوی، ۱۳۷۵: ۸۸۱/۲)

از دیدگاه مولوی، توانمندی رعایت حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فرایندی است که باعث یکپارچگی هویت و ساختار اجتماعی انسان‌ها می‌شود و در نهایت تحقق استعداد های فردی و اجتماعی و دستیابی به سلامت روان و نگرش مثبت به زندگی اجتماعی را در پی دارد. مولوی «مسئولیت‌پذیری را مبنای زندگی می‌داند و انسان را به پذیرش مسئولانه اعمال در دنیا و آخرت رهنمون می‌سازد» (قدیری یگانه و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۳). وی بر این باور است که انجام صحیح امور، هنگامی به وقوع می‌پیوندد که همراه با جمع باشد:

تا نگردد جمع لشکر، کی بری کاری به سر
تا که همراهان نیابی خوش نباشد راه تو
(مولوی، ۱۳۸۸: ۱۴۰)

درحقیقت مولوی بر این باور است که «افراد جامعه در جریان تعاملات اجتماعی و انجام کارها به صورت گروهی، علاوه بر تنوع‌بخشیدن به روابط اجتماعی خود و احساس درگیری‌های تازه، می‌توانند کمال فکری و عملی خویش را نمایان سازند. این امر، رسیدن به سطح مطلوبی از شایستگی، احساس مسئولیت و شادمانی اصیل و درونی را برای آن‌ها به همراه دارد» (گلمحمدی، ۱۴۰۰: ۲۳۴).

رو رو دلا با قافله، تنها مرو در مرحله
زیرا که زاید فتنه‌ها زین روزگار حمله
(مولوی، ۱۳۸۸: ۶۷۹)

مولوی همواره در مثنوی به سلوک و همکاری گروهی سفارش کرده است. در این میان، توصیه‌ی وی به انسان این است که در جست‌وجوی گروه/انسان الهی و معنوی باشد:

رو بجو یار خدایی را تو زود
چون چنان کردی خدا یار تو بود
آن‌که بر خلوت نظر بردوخته است
آخر آن را هم ز یار آموخته است
خلوت از اغیار باید نه ز یار
پوستین، بهر دی آمد نه بهار
(مولوی، ۱۳۷۵: ۵/۲-۲۳)

۲-۵- افتراق دیدگاه سلیگمن و مولوی

مولوی و سلیگمن، علی‌رغم اشتراکاتی که در توانمندی‌های فضیلت عدالت با یکدیگر دارند، اختلافاتی نیز دارند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

۲-۵-۱- افتراق در توانمندی انصاف

در رابطه با توانمندی انصاف، تفاوت دیدگاه مولوی و سلیگمن در این است که مولوی با توجه به شخصیت کمال‌یافته و عاشق‌وار خود، هر صفتی از معشوق را دلنشین و مثبت می‌داند، حتی صفتی مثل ظلم و ستم. در نگاه عاشقانه و عارفانه او، عاشق، ظلم را همچون عدل و داد از طوطی عالم غیب می‌پذیرد:

می‌برد شادیت را، تو شاد از او
می‌پذیری ظلم را چون داد از او
(همان، ۱۷۱۹/۱)

نکته حائز اهمیت دیگر این است که ساختار اجتماعی و ماهیت معنوی مولوی، گاهی برپایه عدل و داد بر وجود خویش را معادل می‌داند با «تحمل رنج و ریاضت بر خویش». از منظر او انسان برای اینکه متحمل رنج فراوان و هولناک آن جهانی نشود، باید در این دنیا رنج عبادت را بر خویش هموار کند تا بدین شکل، عدل و انصاف را نسبت به خود رعایت کرده باشد:

حد ندارد وصف رنج آن جهان
 سهل باشد رنج دنیا پیش آن
 ای خنک آن کو جهادی می‌کند
 بر بدن زجری و دادی می‌کند
 تا ز رنج آن جهانی وا رهد
 بر خود این رنج عبادت می‌نهد
 (همان، ۱۳۷۵: ۲/۲۴۷۲)

اما چنین موضوعی در نظام اندیشگانی و آموزه‌های مثبت‌نگر سلیمان دیده نمی‌شود.

۲-۵-۲- افتراق در توانمندی رهبری

مولوی و سلیمان هر دو توانمندی رهبری را ارج می‌نهند؛ اما تفاوت آن‌ها در این است که در نگاهی کلی، مولوی، لزوم داشتن رهبر را برای فهم بیشتر مسائل دینی و طی طریق الهی، حیاتی می‌داند. برگزیدن رهبر و پیشوای کمال‌یافته برای رسیدن به سطح مطلوبی از شایستگی‌ها به اندازه‌ای در نظر مولوی حائز اهمیت است که وی در دفتر اول مثنوی، از زبان پیامبر (ص) خطاب به حضرت علی (ع) - که خود مظهر علم و دانش است - می‌گوید که از جمله بهترین طاعات و عبادات در راه دین، برگزیدن پیشوا و رهبری الهی است و برای رهایی از خطرات دشمن و رسیدن به حق تعالی، باید به سایه مرشد و پیری عاقل پناه برد؛ همان‌گونه که موسی (ع) نیز گوش به فرمان حضرت خضر (ع) داشت (ر.ک همان: ۱/۲۹۶۵-۲۹۸۰).

یا علی از جمله طاعات راه
 برگزین تو سایه بنده اله
 (همان: ۱/۲۹۶۵)

و موضوع گزینش رهبر برای نیل به حق تعالی، در روان‌شناسی سلیمان جایگاهی ندارد.

۲-۵-۳- افتراق در رعایت حقوق شهروندی

تأکید سلیمان در این بخش، بیشتر بر شناخت مسئولیت‌های فردی یک انسان در میان یک جامعه مدنی است؛ اما مولوی غیر از باورمندی به رعایت حقوق شهروندی و مسئولیت‌های فردی، به مسئولیت‌های بنیادین و اصلی انسانی هم اشاره می‌کند. از منظر سلیمان، مسئولیت تمام کارهای انسان در این دنیا برعهده خود اوست؛ اما مولوی معتقد است نه تنها در این دنیا، بلکه در آخرت نیز انسان مسئولیت امورش را برعهده خواهد داشت. همچنین مولوی، وفاداری را نه تنها در میان انسان‌ها و افراد گروه، معتبر می‌شناسد، بلکه گونه‌ای اصیل‌تر و روحانی‌تر از وفاداری را معرفی می‌کند که همان «وفاداری به امر حق تعالی» و در نتیجه، سرشار شدن از لذت معنوی است:

ای بدیده لذت امر مرا
 جان سپرده بهر امرم در وفا
 (مولوی، ۱۳۷۵: ۵/۴۰۳۳)

۲-۵-۴- افتراق در نوع نگاه به انسان

مولوی به عنوان عارفی برجسته، تمام تلاش خود را به کار می‌گیرد که انسانی کامل را پرورش و به جامعه تحویل دهد. رفتار و فضیلت‌های چنین انسانی از منظر مولوی، به طور کلی برای رضای الهی است. اگر عادل و باانصاف است، اگر حقوق شهروندی را رعایت می‌کند و مسئولیت‌پذیر است، اگر رهبری شایسته است، همه و همه برای کسب رضای خداوند است. در یک نگاه همه‌جانبه می‌توان چنین اظهار کرد که تنها نقطه افتراق دیدگاه سلیمان و مولوی در همین نوع نگاه این دو اندیشمند

به مسئله انسان و خداست. مولوی «خدا محور» و سلیگمن «انسان محور» است. سلیگمن و روان‌شناسی مثبت‌گرا، تمام اهتمام و سعی خویش را بر آن دارد که انسان و نسل بشر در این دنیا، زندگی‌ای همراه با آرامش و به‌دور از دردها و آلام بشری داشته باشد؛ اما در نگاه مولوی، مسئله اصلی، رسیدن انسان به کمال خویشتن و قرب الهی و در واقع فناء فی‌الله است. نگاه مولوی، به آسایش و درمان انسان در این دنیا ختم نمی‌شود، بلکه او نگاهی فراتر به زندگی انسان دارد که هم این جهان و هم جهان باقی را شامل می‌شود. اصولاً مولوی «در بیان تعالیم حکمی و اخلاقی، متأثر از شریعت و عرفان» (بهاروند و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۷) است. او با رویکردی معنوی، تمام فضایل اخلاقی را در جهت تعالی روحی و کمال و تقرب و محو و فنا معنا می‌بخشد (همان).

همچنین مولوی، علت گرایش انسان به رذایل اخلاقی و دوری از فضایل و توانمندی‌های منش را پیروی از هواهوس نفسانی می‌داند:

حُقِّتَ الْجَنَّةَ مَكَارِهِ رَا رَسِيدٌ   حُقِّتَ النَّارُ اَزْ هَوَا اَمَدٍ پَدِيدٌ
(مولوی، ۱۳۷۵: ۴۰۳/۵)

این در حالی است که سلیگمن، دلیل گرایش انسان‌ها به انواع رذایل اخلاقی را بیماری‌ها و آسیب‌های روانی و خلأهای درونی می‌داند (سلیگمن، ۱۴۰۲: ۴۳).

۳- نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در آثار مولوی، از میان شش فضیلت روان‌شناسی مثبت‌نگر، یعنی خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی، فضیلت عدالت با زیرمجموعه‌های خود یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. مولوی نیز همچون سلیگمن بر ارزش توانمندی‌های عدالت، یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی تأکید دارد؛ اما در این میان، افتراقاتی نیز مشاهده می‌شود؛ از جمله:

- در نظام اندیشگانی مولوی علی‌رغم اینکه توانمندی «انصاف»، ارزشمند است، اگر معشوق، خواهان رعایت نکردن آن باشد و در حق عاشق ظلم کند، این ظلم و عدم رعایت انصاف، ضد ارزش محسوب نمی‌شود که این مورد در روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن جایگاهی ندارد.
- از منظر مولوی، «تحمل رنج و ریاضت بر خویشتن»، برای جلوگیری از گناه و تحمل عذاب آن جهانی، نوعی «برقراری عدل و انصاف در حق خویش» است. این مورد نیز جایگاهی در اندیشه‌های سلیگمن ندارد.
- در نگاه مولوی، گزینش رهبر نه‌تنها برای هدایت در این دنیا، بلکه دراصل «جهت نیل به حق تعالی» است. چنین موضوعی در آموزه‌های سلیگمن مصداقی ندارد.
- مولوی معتقد است انسان نه‌تنها در این دنیا مسئول امور خود است، بلکه در «آخرت» نیز مسئولیت امورش را به عهده خواهد داشت. سلیگمن اشاره‌ای به این موضوع ندارد.
- مولوی گونه‌ای اصیل‌تر از وفاداری، علاوه بر «وفاداری به گروه/انسان‌ها» را بیان می‌کند و آن، «وفاداری به امر حق» است. در آموزه‌های سلیگمن چنین موردی یافت نشد.
- مولوی «خدا محور» است و نهایت هرچیز را در کسب رضایت و یگانگی با او می‌داند؛ درحالی‌که سلیگمن «انسان محور» است و نهایت تلاش و تفکر او به کسب رضایتمندی و آسایش انسان در این دنیا می‌انجامد.
- مولوی علت گرایش انسان به رذایل را «پیروی از هواهوس نفسانی» می‌داند؛ اما سلیگمن علت آن را «بیماری و اختلال روانی» برمی‌شمارد.

۴- منابع

- اصغری مهر، فاطمه صغری؛ آذر، امیراسماعیل؛ زیرک، ساره. (۱۴۰۱). کسب رضایت‌مندی در مثنوی مولوی با رویکرد نظریه مثبت‌گرایی سلیمان، *دوفصلنامه علمی پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی*، دوره چهارم، شماره ۸، صص ۲۹-۱.
- اصغری مهر، فاطمه صغری؛ آذر، امیراسماعیل؛ زیرک، ساره. (۱۴۰۱). مثبت‌گرایی و شادمانی از دیدگاه مولوی و سلیمان. *پژوهشنامه ادب غنایی*، دوره ۲۰، شماره ۳۹، صص ۴۴-۲۳.
- انوشیروانی، علیرضا. (۱۳۹۸). ناهشیاری هوشیارانه مولوی در دیوان شمس، دانشگاه یزد، *مجله کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی*، دوره ششم، شماره ۱۰، صص ۳۸-۹.
- بهاروند، محسن؛ سپه‌وندی، مسعود؛ حیدری، علی. (۱۴۰۱). مقایسه مصادیقی از حکمت عملی در اشعار سنائی و مثنوی مولوی، *پژوهشنامه ادب غنایی*، دوره نوزدهم، شماره ۳۶، صص ۹۶-۷۷.
- پارسایی، حسین؛ رضایی مجدآبادی، پروین‌دخت؛ فرصتی جویباری، رضا. (۱۴۰۲). تحلیل زنجیره‌های واژگان مثبت در دیوان شمس تبریزی، *نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)*، دوره شانزدهم، پیاپی ۸۵، صص ۲۴۰-۲۱۷.
- تابان‌فرد، عباس؛ رسمی، سکینه. (۱۳۹۶). تحلیل داستان «اعرابی درویش و همسر او» در مثنوی مولوی بر اساس نظریه مثبت‌گرایی سلیمان، *مجله پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، دوره ششم، شماره ۳، صص ۴۳-۲۳.
- تابان‌فرد، عباس؛ رسمی، سکینه. (۱۳۹۹). تحلیل هیجان مثبت «عشق عرفانی» در مثنوی معنوی با رویکرد مثبت‌گرا، *مجله متن‌پژوهی ادبی*، دوره بیست‌وچهارم، شماره ۸۵، صص ۱۱۲-۶۹.
- حیدری نوری، رضا؛ جعفری، زهرا؛ نامور، هومن. (۱۴۰۱). اثربخشی معنا و هدفمندی در روان‌شناسی مثبت‌گرا از نظر سلیمان و تطبیق آن با اشعار عطار، *فصلنامه علمی پژوهشی زبان و ادب فارسی*، دوره چهاردهم، شماره ۵۱، صص ۹۴-۶۹.
- رماک، هنری. (۱۳۹۱). تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی، ترجمه رزانه علوی‌زاده، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، *ویژه‌نامه ادبیات تطبیقی*، دوره سوم، شماره ۲ (پیاپی ۶)، صص ۷۳-۵۴.
- سلیمان، مارتین. ای. پی. (۱۳۹۴). *شکوفایی روان‌شناسی مثبت‌گرا*، ترجمه امیر کامکار و سکینه هژبریان، تهران: روان.
- سلیمان، مارتین. ای. پی. (۱۴۰۲). *خوش‌بینی آموخته‌شده/ چگونه می‌توان ذهنیت و زندگی خود را تغییر داد*، ترجمه فروزنده داورپناه و میترا محمدی، چ پنجم، تهران: رشد.
- سلیمان، مارتین. ای. پی.؛ پیترسون، کریستوفر. (۱۴۰۰). *طبقه‌بندی توانمندی‌های منش و فضیلت‌های انسانی (راهنمای تشخیصی و آماری) (Character strengths and virtues: a handbook and classification)*، ترجمه محسن زندی؛ لیلا باقری، تهران: رشد.
- قدیری‌یگانه، شبنم؛ آذر، اسماعیل؛ زیرک، ساره. (۱۴۰۱). تحلیل تطبیقی و بین‌رشته‌ای مسئولیت‌پذیری در نظریه معنادارمانی ویکتور فرانکل و مثنوی مولوی، *مجله مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی*، دوره دوم، شماره ۲، پیاپی ۴، صص ۸۰-۵۳.
- گلمحمدی، مجید؛ محسنی، مرتضی؛ پور ملک‌شاه، احمدغنی؛ رضوانیان، قدسیه. (۱۴۰۰). *رساله دکتری «مثبت‌اندیشی در ادب فارسی از آغاز تا قرن ۷ هجری»*، دانشگاه مازندران، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی.
- گلی‌زاده، پروین؛ یزدانجو، محمد؛ مساعد، مینا. (۱۳۹۵). تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در مثنوی معنوی از منظر علم روانشناسی، دانشگاه اصفهان، *مجله پژوهش‌های عرفانی (گوهر گویا)*، دوره دهم، شماره اول، پیاپی ۳۰، صص ۱۲۷-۱۰۱.
- لینلی، آلکس؛ استفن، ژوزف. (۱۳۸۸). *روان‌شناسی مثبت در عمل*، ترجمه احمد برجعلی و سعید عبدالملکی، تهران: پنجره.

مردانی ورپشتی، مریم؛ حسن پور آلاشتی، حسین. (۱۴۰۱). بررسی مقایسه‌ای «پیر و مرشد» در اندیشه مولوی و کارلوس کاستاندا، چهارمین همایش بین‌المللی مولوی‌پژوهی، صص ۱-۲۹.

مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۷۵). مثنوی معنوی، به تصحیح رینولد نیکلسن، تهران: امیرکبیر.

مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۸۸). کلیات شمس تبریزی، مطابق با نسخه استاد بدیع‌الزمان فروزانفر، با مقدمه دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، چاپ پنجم، تهران: صدای معاصر.

ولک، رنه؛ وارن، آوستن. (۱۳۷۳). نظریه ادبیات، ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر، تهران: علمی و فرهنگی.

Diner, D., Oishi, S., Lucac, R.E. (2003). Personality, culture, and subjective well- being: Emotional and cognitive evaluations of life, *Annual Review of psychology*, 54, pp: 403-425.

Seligman, M.E.P & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction, *American Psychologist*, 55, pp: 5-14.

